

AKTUÁLNY VÝZNAM HISTORICKÉHO POUČENIA DEJINAMI TOTALITY

§ Podľa K. Jaspersa, M.
Valacha a G.Schwanovej a
d.

§

§ Slavomír Lesňák

PRED TÝM, AKO ZAČNEME...

§ Etika a morálka (pojmy)

§ Morálka: čo je správne, spôsob myslenia a konania

§ Etika: teória o morálke/morálkach

§ Postmoderna a moderna (pojmy)

§

§

MODERNA

- homogénne (rovnorodé, jednoliate)
- celok
- nové a pokrokové
- revolúcia
- viera v schopnosť idey zmeniť svet
- doba ideológií (osvietenstvo, fašizmus a nacizmus, komunizmus, kapitalizmus?)
- „-izmus“, „-izmy“

KARL JASPERS: OTÁZKA VINY (1946)

§ Kto bol zodpovedný za zločiny druhej svetovej vojny?

§ Existencialistický princíp princíp spoluzodpovednosti
za svet

§

§ Kriminálna vina

§ Morálna vina

§ Politická – kolektívna vina

§ Metafyzická vina

§

§

§

PRÍKLADY MORÁLNEJ VINY

- § „Život v masce – nevyhnutelný pro toho, kdo chtěl zůstat naživu – s sebou nesl morální vinu“ (s. 37)
- §
- § „vina způsobena falešným svědomím“ (37-8)
- §
- § „pohodlný sebeklam: však změníme tento zlý stát...“ (s. 41)
- §
- § Částečné schvalování nacionálního socialismu, polovičatost
- §
- § pohodlný sebeklam: však jednou změníme tento zlý stát...
- §
- § morálně vinna každým selháním, které zanedbává povinnost chopit se jakékoli možné aktivity k ochraně ohrožených, k ulehčení bezpráví, k odepírání zlu... slepota vůči neštěstí druhých
- §
- § Kvůli životním možnostem, aby neztratili své postavení, aby nezničili své šance, stávali se lidé členy strany a konali jiné činy **nominální** příslušnosti.
- jiní ne

VÝČITKY

- § Čím větší je citlivost k výčítkám, tím větší bývá bezohlednost, s níž je člověk s to vyčítat druhým. 75
- § ...chce ten, kdo se vyznává, dodat hodnoty, jak se chce před druhými vyznamenat. 75-76
- § Jeho vyznání viny má donutit i druhé k vyznání - agresivita
- § Moralismus - jako projev vůle po moci - popudlivost k vyznání vin - živí výčitky druhým
- § zdá se výhodné vyznat se z viny. ...Je tu tendence říkat to, co si přeje slyšet - fatální sklon považovat se za lepšího než druzí
- §
- §
- § vždycky prvním požadavkem vnitřně se zabývat sebou samým - tak vyhasíná citlivost k výčítkám i puzení vyznat se z viny

BAGATELIZACE

- § Součást německých dějin
- § Bída po vojně omlouvá – ještě sypat do rán sůl?!
- §
- § Uhýbání do nějakého druhu obecnosti: **je úlevou, když se já sám jako jedinec stávám nedůležitým, protože celek je děním**
- § že všechno na světě má posléze svůj konec ... vše, co se podniká, nakonec ztroskotává... Tak zbavení v abstrakci své viny
- § To je falešná patetika: Německo je zástupnou obětí za všechny...

§

§

VZDOR

§ když druzí morálně útočí - zatvrzení...

§

§ Ke všem způsobům vzdoru patří **agresivní mlčení**. Člověk se uzavírá před nezvratnými důvody. Opírá své sebevědomí o mlčení jako o poslední moc bezmocného. Dává mlčením najevo, aby urazil mocného. 80

§

§ hlásit se k našim dějinám“ dovoluje schvalovat v skrytu zlo, nacházet na něm dobré, pyšně se jím opevnit v nitru proti vítězům

§

§

CESTA OČISTY - NÁPRAVA

- § zčásti obnovit, co bylo zničeno ...a to i na vlastní ujmu
- § ujasnit si svůj nový život jeho možnosti
- § očista - vnitřní pochod, který není ničím, co lze jednou provždy vyřídit
 - neustávající proces , člověk se stává sebou samým

Očista - podmínkou politické svobody

Neboť teprve z vědomí viny vyrůstá vědomí solidarity a společné odpovědnosti, bez nichž není svoboda možná. 87

SCHWANOVÁ: ZAMLČOVANÁ VINA. NIČIVÁ MOC DVOJÍ MORÁLKY

Svědomí zavazuje k osobní identitě

→ osobní identita mým dílem

Princip: „udržet shodu se sebou samým“.

Možnost důvěřovat vlastní identitě

→ jedinec méně bojácný a defenzivní, zato však
spontánnější, přátelskejší a respektovanější

Popření viny → k sebedestrukci

HISTORICKÁ JASPEROVSKÁ VINA...

Arendtová:

přítakání nacismu

ze stráty veškeré tradiční morálky a náboženství,

i ze systematické prolhanosti (jaká je naše?!)

Arendtová: absolutní ztráta svědomí

Schwanová: „všechny morální hranice nezpřetrhány – ne všichni se stali vrahy...

PŘENOS VINY

Tajemství (o čem se nemluví) – ne nevýznamná, ale naopak
- temná a hrozivá...

Zneklidňování a zatěžování

Pojmy: *delegace, jáská manipulace s
objektem, telescoping, transmise,
transpozice, časový tunel*

Dopady zamlčování viny:

na schopnost a ochotu k osobní i politické empatii,

na důvěru v sebe i v druhé

Jiný př.: Chaim Potok (román Vyvolení)

mlčením k cítění utrpení světa

DVOJÍ ZEĎ

Ze strany rodičů - nechtějí mluvit

Ze strany dětí - cítí, že lepší je se neptat

→ podvědomý smutek a depresivitu rychle vycítí a převezmou

„Jsme zodpovědni i za své neurózy!“ (švýcarský psychoanalytik Gion Condrau)

PŘEDÁVÁNÍ MORÁLNÍCH POSTOJŮ

Bez pravdy a hodnověrnosti - není důvěry

Nelze přesvědčivě předávat morální postoje...

C. Taylor: identifikování se signifikantními druhými

JAK TRPÍ DEMOKRACIE

...politické systémy stabilní pokud:

objektivní politické instituce odpovídají subjektivním
stanoviskům občanům

VÁCLAV HAVEL: MOC BEZMOCNÝCH (1978)

- § Otázka viny nesouvisí jen s nacismem před a během druhé světové války, ale se životem v jakékoli totalitě, který se podepisuje na identitě občanů
- §
- § Příklad zelináře vykládajícího socialistické heslo do výlohy obchodu
- § občan podvoluje moci
- § účastní se života ve lži
- § spoluvytváří totalitní svět, který nutí do podvolení se a ne-autenticitě i ostatní občany (například kolemjdoucí úřednice)

ZELINÁŘ A ÚŘEDNICE

§ „Zelinář i úřednice se adaptují na poměry, oba ale - právě tím - ty poměry konstituují. Dělají to, co se dělá, co se má dělat, co se musí dělat, přitom ale tím, že to dělají - **potvrzují, že se to skutečně má a musí dělat**. Splňují určitý nárok a tím ho sami dál vznášejí. Metaforicky řečeno: bez zelinářova hesla by nebylo hesla úřednice a naopak, jeden druhému cosi navrhuje k opakování a jeden od druhého tento návrh přijímá. Jejich vzájemná lhostejnost ke svým heslům je jen klamem: ve skutečnosti jeden druhého nutí svým heslem přijímat danou hru a stvrzovat tím i danou moc, jeden druhého prostě pomáhá udržet v poslušnosti. Oba jsou objektem ovládnutí, ale zároveň i jeho subjektem; jsou obětí systému i jeho nástrojem.“

§ Havel, 2012, s. 118-119

ZNOVUNALEZENÍ SVOBODY

- § VH poukazuje na souvis života v pravdě – neodcizeným životem a osobní svobodou a solidaritou
- § „Představme si nyní, že se v našem zelináři jednoho dne cosi vzbouří a on přestane vyvěšovat hesla jen proto, aby se zalíbil; přestane chodit k volbám, o nichž ví, že žádnými volbami nejsou; na schůzích začne říkat, co si opravdu myslí, a nalezne v sobě dokonce sílu solidarizovat se s těmi, s nimiž mu jeho svědomí velí se solidarizovat. Touto vzpourou zelinář vystoupí ze „života ve lži“; odmítne rituál a poruší „pravidla hry“; **znovu nalezne svou potlačenou identitu a důstojnost; naplní svou svobodu.**“ (Havel, 2012, s. 123).
- § občan ukončí život ve lži (v případě Jasperse a Schwanové v mlčení a vzdoru)
- § najednou schopen otevřeně komunikovat s ostatními, podporuje tuto otevřenost u ostatních,
- § cítí sounáležitost všech, kteří mají ochotu žít opravdový život, čím se rozvíjí **vzájemná solidarita.**

MILAN VALACH: ČESI ZODPOVEDNÍ ZA DIVOKÝ ODSUN?

- Prejavy V. Havla v 1990-92: ospravedlnenie sa Nemcom + otázka viny za totalitu v Československu
- v českých médiách jednostrannosť za ospravedlnenie a náhrady
- Komplikácia: kolektívna vina
- Česi pri odsune sudetských Nemcov nejednali jednotne, kolektívne
- Sudetskí Nemci súčasťou okupujúcej vlády: kto bol obeťou a kto príčinou?
- V posledných demokratických voľbách v ČSR v 1938 hlasovalo za program nacizmu 91,43% nemeckých voličov (Valach, s. 35)

VINNÍCI ODSUNOV

- Odsuny schválené spojencami – ak humánne... (Postupimská konferencia, júl-august 1945),
- Divoký odsun ale už máj-september 1945, o odsune rokovala čs vláda so spojencami od 1943;
- E. Beneš v Brne 13.5. 1945: „... Nyní se dáme hned do práce. A budeme dělat pořádek v městě Brně s Němci a všemi ostatními. (Potlesk.) Můj program je — já to netajím — že otázku německou musíme v republice vylikvidovat. V této práci budeme potřebovat všech sil všech vás...“Národní obroda, (13. 5. 1945), s. 1
- Zločiny (nikdy nepotrestané)
- Kolektívne či individuálne? České či vojenské? Národné či miestne?

APLIKÁCIA VINY ZA TOTALITU (1948-89)

- Komunisti ciele nehlásali otvorene (Valach, 32)
- Sľuby pomoci, solidarity, tvorivej práce...
- §(Ale i triedy, sociálny konflikt, predvoj...)
- Podvod – odpor v 1968
- Jediným východiskom občana - orientácia na prežitie

NEVYROVNANIE SA S VINOU ZA TOTALITU – NOVÉ PROBLÉMY

Kolektívna vina u Nemcov vs. vina u Čs...

Voľby, generálny štrajk (stávka), stranícke knižky,
udavanie

Kolektívna vina? Komplikácia – KSSZ, oslobodenie,
K.Vaš, okupácia

Plytký antikomunizmus – všetko opačné je dobré...
(médiá, politici)

Neofašizmus

Zdržanlivosť v školách...

OTÁZKA AUTORITÁRSKEHO SVEDOMIA

- § Jaspers: ako je možné, že sme zlyhali, riadili sme sa predsa svojím svedomím?!
- § Nacistické svedomie
- § Komunistické svedomie
- § Freud: superego, ego, Id
- § Zvnútornené hodnoty a normy od rodiny, skupiny, spoločnosti
- § Fromm: humanistické/demokratické svedomie
- §
- §
- §
- §

SVEDOMIE AUTORITÁRSKE

- § Hoci autorita nie je prítomná, riadime sa ňou
- § autorita v nás, reprezentant authority vonkajšej prijatej za svoju, zvnútornenie
- § prikazuje alebo Arendtová: Eichmann: vždy keď som nevedel, ako konať, opýtal som sa, jako by na mojom mieste konal Herr Hitler. (Eichmann v Jeruzalémě).
- § zakazuje, diskusiu, overenie nepripúšťa, je dogmatická. Za neuposlúchnutie je trest, opačne odmena. Je to zvnútornená konformita, ktorá prikazuje, je to svedomie nedemokratické.

FROMM: HUMANISTICKÉ SVEDOMIE

- § otvorené skepse ideí, tiež je zamerané skôr i na seba samého - zodpovednosť voči sebe samému, ale rovnako voči správaniu sa k blízkym - je to však svedomie chápané na základe princípu miluj svojho blížneho ako seba - neubližuje teda ostatným (nejde na úkor ostatných, ale ani na úkor seba).
- § Humanistické svedomie nie je opreté o konformitu, masu. Je postavené na silnej osobnosti.
- § Svedomie si teda môžeme vytréňovať na humanistické, nie je to nič nemenné
- §

LUCIFERŮV EFEKT

Zimbardo se snažil dokázat, že samotná situace může motivovat jinak dobré lidi k páchání zla. To se mu bezesporu podařilo.

Během několika málo dní se z vězňů stali bezmocní a pasivní lidé.

Dozorci se naopak začali chovat negativně, hostilně a nehumánně.

Luciferův efekt založen na článku psychologa Davida Lacka:
<https://www.kzamysleni.cz/luciferuv-efekt-proc-se-z-dobrych-li-di-stavaji-lide-zli/>
, (i další slidy)

HRANÍ ROLE A JEJICH NÁSLEDNÁ INTERNALIZACE

- § Svou roli nehráli jen dozorcí a vězni, ale všichni, kteří se do experimentu zapojili – tedy i postgraduální studenti, poradce, kněz, právník, rodiče i Zimbardo
- §
- § dozorcí – „jen hráli své role, aby se zavděčili Zimbardovi.“

MILLGRAMŮV EXPERIMENT POSLUŠNOSTI

- § „učitelé dávali elektrické šoky „učícím“ za špatné odpovědi:
- § **65% probandů pokračovalo do konce (300V: extrémně bolestivé šoky)**
- § **poslušnost vůči autoritě, ZDE**.
 - § tendence zbavit sám sebe zodpovědnosti za páchané zlo směrem na autoritu
- §

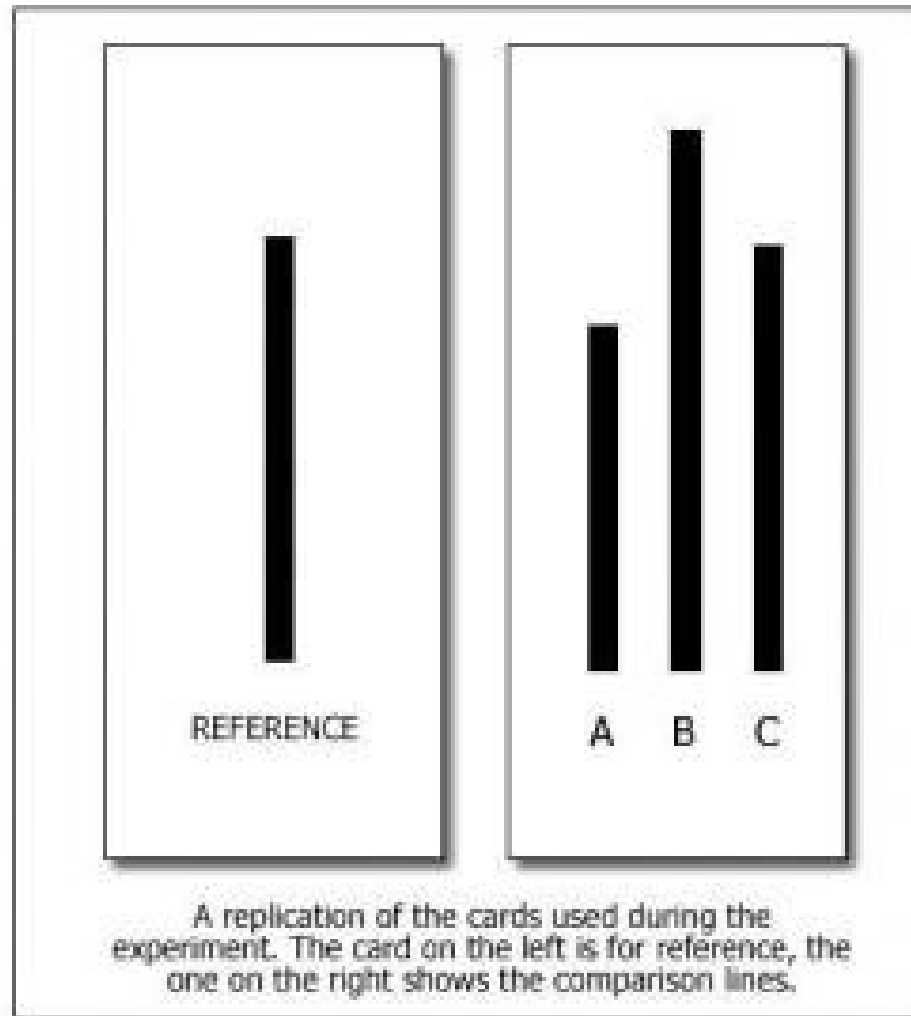

INFRAHUMANIZAČNÍ ZKRESLENÍ

- § jedna skupina se cítí nadřazeně nad ostatní
 - § příklad z historie: v USA proti své vůli sterilizováno 65 tisíc občanů ve jménu vyššího dobra – eugeniky
 - § “experiment” učitele Rona Jonese (1978) nazvaný Třetí vlna (na jehož motiv byl zfilmován zajímavý film Náš vůdce) – řekl své třídě, že jsou výjimeční a oni se tak začali také rychle chovat. Během jednoho dne začali opovrhovat ostatními

§

KONFORMITA

- § zkoumal Soloman Asch (1951)
- § Experiment: předkládal různé délky prímek jednomu probandovi a šesti hercům
- § Ti zprvu odpovídali správně, pak ale najednou odpovídali všichni špatně.
- § Jen jedna čtvrtina lidí dokázala odolat tlaku okolí, nepřizpůsobila se a odpověděla správně.

(Stejně jako dozorci. Aktivní zlo sice nepáchali všichni, ale nikdo mu nezabránil)

§

ZLO NEČINNOSTI NEBOLI EFEKT PŘIHLÍŽEJÍCÍHO (BYSTANDER EFFECT)

- § inspirován slavným případem Kitty Genovese, která byla napadena.
- § Napadení údajně (dnes je tento počet často kritizován) přihlíželo 38 svědků. Vrah se několikrát vrátil, ženu okradl, znásilnil a nakonec i zabil. Nikdo nezasáhl. Nikdo nezavolał policii.
- § čím více lidí zlu přihlíží, tím je menší pravděpodobnost, že někdo zasáhne. (Darley a Latané, 1968)
- § Dochází zde k tzv. difuzi odpovědnosti.
- §
- § Více: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/g/17893/EFEKT-PRIHLI-ZEJICIHO.html/>

§

ANONYMITA, DEHUMANIZACE

- § Anonymita podporuje agresi - zlo nepáchám já osobně, ale někdo neurčitý.
- § Kulturní antropolog R. J. Watson (1973) analyzoval chování vojáků a zjistil, že anonymní vojáci (v maskách) jsou mnohem krutější a zabíjí více nevinných.
- § Dehumanizace aneb zbavení lidství ulehčuje vykonávání zla. I naši dozorcí přiznali, že vězně občas považovali jen za dobytek. Vězni se stali méněcenní.
- §

INTELEKTUALIZACE, POPŘENÍ, IZOLACE EMOCÍ

- § Dehumanizované vztahy jsou objektivní, analytické a bez emocí a empatie.
- § Experiment s intelektualizací (Speisman et al., 1964), ve kterém bylo lidem pouštěno brutální video rituální obřízky.
 - § Jedna skupina jej viděla s dramatinovaným doprovodem zdůrazňující bolest, další jen s hudebním doprovodem, kontrolní skupina viděla video bez zvuku a poslední skupina s intelektuálním komentářem zdůrazňující důležitost rituálu.
 - § Poslední skupina, na rozdíl od ostatních, pociťovala minimum negativních emocí.

§

KOGNITIVNÍ DISONANCE

- § Leon Festinger (1957)
- § vzniká rozporem, mezi chováním a myšlením.
- § chováme v rozporu s naším přesvědčením, můžeme
budťo změnit své chování, nebo naopak **myšlení**.
- § racionalizace zla (př. s jezením masa)
- §

MNE SE TO NEMŮŽE STÁT...

- § Self-serving bias (neboli zkreslení sloužící sobě)
- § Larson, 1977.
- § 90% řidičů si myslí, že je nadprůměrných
- § Většina lidí si myslí, že jsou nadprůměrně inteligentní, i když statisticky víme, že to není možné
- § Většina lidí si totiž myslí, že by nepodlehla tlaku v okolí ani v tomto případě, a že by proti zlu bojovala
- §
- §

ZDROJE

- § Havel, V.: Moc bezmocných. Knihovna Václava Havla, Praha, 2012.
- § Jaspers, K.: Otázka viny. Příspěvek k německé otázce. II. vydání. Praha: Mladá fronta, 1991.
- § VALACH, M. *Češi v neklidné době*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2006. 308 s. I. ISBN 80-86263-75-4.
- § Schwanová, G.: Ničivá moc dvojí morálky. Praha, Prostor, 2004.
- §

